

AURELIA ARKOTXAREN SARRERA-HITZALDIARI EGIN IHARDESPENA

Beñat Oihartzabal

Jaun auzapeza,
Jaun euskaltzainburua,
Jaun-Andere hautetsi eta agintariak,
Jaun-Andereak,
Euskaltzain adiskideak.

Ohore eta plazer da enetzat, hemen, zuen aitzinean, Aurelia Arkotxa Euskaltzaindian sartzen den egun honetan, haren sartze hitzaldiari ihardestea. Ohore eta plazer, bai eta, aitortzen dut, begiratuki betetzeko eginkizuna ere, bazterrak akuarela solasez eta ele kolorez biziartzten baino, perpausei mekanika baten ekoizpen batzuei bezala behatzen ohituago naizen honentzat. Euskarari baliatzeko bi molde, bata bertzetik franko desberdinak, Euskaltzaindian biltzen direnak, baina, egun bezalako egoeretan bereziki, hain aise uztartzen ez direnak.

Horregatik, euskaltzain berriak hitz irudiz Hendaian gaindi eginarazi digun ibilaldi bereziaren ondoan, nihaur poesiaren eremuetan menturatzeko uzkur izanik, zuzenean eranzuteko orde, zeharbide bat hartuko dut, eta gu bien arteko hainbertze solasaldiren gaia izan den adiskide bati eginikako gutuna irakurriko dut.

Adiskide hori, mundu hau duela hiru mende et' erdi edo utzi zuena, inguru hauetakoa zen, Ziburukoa hain zuzen. Eta azken denbora hauetako lapurtar anitzek ahantzixea baitute haren izena, esperantza dut atsegin hartuko duela Johannes Etcheberrik, ikusiz egun euskaltzainek, gaurko poeta bat gure artean hartzean, gogoan izan dugula.

Irakurtzen dut, beraz, gutun hori.

* * *

Johanes adiskidea,

Harrituko zara, nik uste, Hendaia xoko honetarik ageriko irakurketa bat eginenez, igortzen dizkizudan hitzak zueganaino heltzean. Beldur bainaiz aspaldi duela ez dizula nehorik behere honetarik berririk helarazi, eta engoitik egina

duzula zeure baitan betikotz oroitzapen galduen hilerrian deuseztaturik dagoela zure fama eta entzutea, itsas hegi honetan denboran hain handi izana.

Baina ez. Ez da hala. Ez arras bederen. Ezen jakiteko duzu urte guzietz eguberri gauean ozenki kantatzen dituztela oraino egungo euskaldun giristinoek bozkariozko gau hartako zuk egin koplak. Halaber, euskal metrika estudiantu nahi duten ikasleek ikertzen dute zure neurtitz molde berezi, hitz ordenaren aldetik doi bat bihurri eta korapilatsu, Oihenarten arabera libroegi zen hura. Segur naiz, orobat, koplazko otoitz haiek plazerez irakurtzen dituztela gaurko zenbait olerkarik ere, hala nola orain ezagutarazi behar dizudanak.

Alabaina, horregatik idazten dizut: poeta bat, literatura irakasle eta iker-tzailea ere dena, sartzen baita egun Euskaltzaindian, eta hura ere itsas hegi honetan bizi, eta bizi izana baita gehienik, aurkeztu nahi dizudalako, eta parada horretan zurekin bi solas egin.

Euskaltzain hori Lapurditik kanpo sortua da, Nafarroa Beherean, Baigorri hain zuzen, hots, zuk ere, Axularrek bezala, liburu eskaintza egin zenion Etxauzeko seme, duela lau ehun urte, Baionan, apezpiku aulkian ezagutu zenuenaren herrian. Hemen goiz honetan gurekin dugun Esther, ama, sortzez baztandarrak, eta, zauden lekuan, zukanik urrun ez datekeen Tiburtzio, sortzez baigorriarrak, ekarri zuten mundura. Honen aita, haatik, bizkaitarra zen, Orozkotik Argentinara joanik, Baxenabarren gelditu baitzen gero, Europa itzultzean. Burnetenea sorretxearen oroitzapena, hango inguru hurbilen usain eta argi jokoak, zurezko zubixka, gogoan ditu oraino Aureliak, josteta edo amets lagun zituen zakurra eta zaldiak bezala, hala nola haren olerki batzuek noiztenka salatzen baitigute.

Hamar bat urte zituen Hendaiara jin zelarik, eta euskara oraino nagusi zen Baigorriko xokoa bere buraso eta bi anaiekin utzi behar izan zuelarik. Zer zaflakoa, haatik, orduko erdarak osoki jabetu ziren Hendaiako karrika eta eskolak atzematean! Zeren, Johannes, ahalkez edo zuri pena egin beldurrez, nehork ez badizu oraino jakinarazi, plaza honetarik mintzo natzaizularik, ezin gorde diezazuket : aldebat bertzelakatu dira itsasadar honetako inguruak, eta etsigarriki euskaragabetu hemengo jendeen mihi-ezpainak.

Hargatik, Arkotxa familian euskara beti lehen izanik, ondotik ez zuen galdu Baigorritik jin neska ttipiak, sortzetik beretik, beretu zuen euskara, eta ez zen hoztu ondoko urteetan sortzeko mintzairaren alderako haren atxikimendua.

Neska erran dut, eta menturaz pentsatu duzu orduan mihiak huts egiten zidala. Ez, Johannes, zeren emaztea baita euskaltzain berria, ezkondua, eta Eneko gizon gazte baten ama ere bai. Badaiteke bitxi irudituko zaizun kontu hau, oro jainkoak eginak izanagatik, diotenaz, teologo askorentzat, egundainotik dudazkoa izan baita, gogoeta eta izpirituaren gauzetan bereziki, emakumeak, egiazki, gizonen bete ote diren. Teologoez ari natzaizu, zu hala zinelako, baina bertze horrenbertze banerrake anitz jendez, hala nola berriki arte behin-

tzat, hemengo eta urrunagoko, gurea bezalako, eta bertzelako akademietako kideez ere, luzaz eta luzaz, oro lotsa izan baitira, beren artean emazterik onartzeko. Funtsean, zuhaur ere jainko jakintza delako hartan doktore izanik, toki guti egin zenien emazteei zeure kopletan. Eta orduan ere hala-holako eleak erabiliz, seigarren manamendua urratzen duen bekatuaren aipatzeko izan baitzen gehienik. Baina doi bat aldaratu bainaiz egun zugana hurbilarazi nauen solasgaitik, itzul nadin hartara.

Aurelia haur gaztea, etxekoekin Hendaian jarri ondoan, itsas hegi hone-tako ikastegietan eskolatu zen, eta bizitzearen norabideen hautatzeko adinera heltzean, bere barne sentimenduak, molde eta estetika berezi batean, zerbait gisaz kanporatzeko egarri berezi hori haren baitan errotu zenean, eta idazluma horretarako pintzela baino hobetsi zuelarik –zenbait denboraz zalantza horretan egon baitzen– ez zuen dudarik izan, oroz lehen, euskal hitzetan aurkituko zuela olerki ekaia. *Atari ahantziak* deitu haren olerki liburua da bilakatze horren geroagoko ondorioa.

Holako hautua egin zuen, Bordelera joanik, unibertsitateko goi mailara hurbiltzean ere, doktore tesiaren aztergai gisa, XX. mendeko euskal poeta berritzaile bat hautatu baitzuen. Lapurtar guziak zordun gauzkan Estebe Materre zure mendekidea bezala, hura ere euskaldun berria zen (hola erraten baitugu orain, euskara, berantean, gizon edo emazte adinean bereziki, ikasi dutenez ari garenean). Gabriel Aresti zuen izena eta joan den mendearen bigarren herenean, bere sorterrian, Bilbon, franko gazterik hil aitzin, bizi izan zen.

Urte ilunak haiek, mugaz bertze parteko euskaldunentzat, gerla bat gogorra izan baitzuten, zure garaian Gipuzkoako eta Lapurdiko itsas hegia suntsitzen zuten haien eredura, izigarri krudela. Aurelia Arkotxaren Baztango familiarentzat ere, eta bereziki Joakin Mortalena, Estherren aitarentzat, garai gaizto-gaiztoa izan zen, gerla hartan galtzaileen alderdian gertaturik, gorriak eta beltzak ikusi baitzituzten. Berrogei urtez edo, mugaz haraindiko euskaldunak beldur pean egon ziren, halako gisaz non zure manerako konparantza eginik eta zure hitzak baliaturik, Euskal Herria izan baitzen orduan *itsasontzi infernuko uriz eta haizez tormentatua* bezala:

*Hara huna [ibilki] haize kontraz luietan
Ez ordean sekulan galdu gabe uhiñetan.*

Aresti izan zen –aspaldi eri izanez, egun, zorigaitzez, gure artean ez dugun Xabier Diharce Iratzeder donibandar otoizlari poeta bezala– tormenta hark altxatu uhinetan, euskarazko literatura sorkuntzaren biziartzera bermatu ziren haietarik. Delako ikerketa hartan Arkotxak, *Maldan behera* olerkian Arestik agerian baino gehiago ezkutuan segitu zituen poesia bideen ikertzea eta argitzea izan zuen helburu, baita baliatu zituen neurrien aztertzea ere, berak bere poemetan bertzelako bidetarik ibili nahiago bazuen ere.

Arestik, garai hartako euskararen berriztatzaile gehienek bezala, estimu handian zinduzkateten lapurtar idazle klasikoak (ezen jakin behar duzu aspaldian molde horretan aipatzen zaituzteguna zu, eta zure garaiko eta ondoko bi mendeetako lapurtar idazleak). Ez dakit, haatik, zure bertsoak biziki ezagutu zituen Bilboko poetak, garai hartan neke baitzen haien irakurtzeko paradarik aurkitzea. Gustukoak izan ote zituen edo izanen ote zituen? Ez naiz segur. Echeperaren ondoren, otoitzak, euskal poesia landua bahitu bezala atxiki zuela iruditzen baitzitaion, eta, formari dagokionaz ere, Axularren prosa goraltzatzen bazuen, orduko lapurtar koplariak ez baitzintzketen hala preziatzen. Niri hala iduri, bederen. Beti hobetsi zuen ahozko tradizioaren bahetik iragan bertsogintza, zuena baino, izan zedin zurea edo zurea gaitzetsiz bertze bide bat hartu zuen Oihenartena. Euskal metrikaz mintzatzean, deus gorde gabe erran zuen:

Gure poeta eskolatuek eskola txikiagoa ukan dute bertsolariek baino.

Paradoxak zer balio duen eztabaidatzen hasi gabe, erran behar dizut egia dela gure begi-belarriei gustatzenago zaiela atal anitzetako olerki lanetan neurri-jokoetan aldaketa batzuen aurkitzea; horretan parekorik ez zuen Arestik, Arkotxaren ikerlanak erakutsi bezala. Ezen ez gara hain aise jartzen oraingo euskaldunak, zuk baliatzen zenuen neurtitz molde bakarrari, nahiz –beharrik ere– bazenekien, bertzelako hizkuntza jokoan bidez, eta josbide ez-ohikoak erabiliz, zeure koplei bizi biziskoa ematen.

Hain zuzen, egun Euskaltzaindian sartzen den lagunak XX. mendearen bigarren parteko Lete eta Aresti bezalako koplarien obrak ikertu ondoan, aitzineko euskal idazleen lanak hartu zituen aztergaitzat. Horrela, Bordeleko unibertsitatean euskal estudioen saileko irakasle izateko aukera izan zuenean, –urte andana bat bada orain katedra aulkian jarria dela eta haien buru dela– zutaz eta zure garaiko eta aitzinagoko euskal idazleez, aurriritzi eta ideia asko, desegokiak edo erdi faltsuak zirela iruditurik, indar berezi bat egin du, zuen idazlanei bertze begi batzuekin behatzeko. Horrek ez baitu erran nahi gaur egungo poeten artean bere gustuko duenik ezin aurki dezakeela. Haietako bat, mende laurden honetan abantzu Euskal Herritik urrun bizitzera behartua dena, bereziki maite du. Sarrionaindia deitzen da; hura ere bizkaitarra, eta, olertiaren ontzian, egiatiasunak arruta emanik, uhinetan galdu gabe haize kontra ibiltzen ikasia.

Jakin gogo duzu beharbada, Johannes, hori entzunik, zein diren zure bertsoen artean euskaltzain berriak gustukoak dituenak. Ez diot zuzenean galdatu, baina maiz elekatu baikara biak zure idazlanez, erranen dizut koplak sail bat biziki laket zaiona: hura da zure lehenbiziko liburuan argitaratu zenuen *Itsasoko biai*etako *othoitz*en araldea. Zergatik?

Arrazoi bat baino gehiago eman daiteke. Biga bederen aipa diezazkizuket hemen: itsasoa eta bidaia, biak baitira koplak haietako gai nagusiak, eta Aurelia Arkotxaren poematikari dagozkionak. Ezen, aitzineko garaietako zuen idazki-

ak aztergaitzat harturik ere, bertzetarako ere baliatu zaizkio, bereziki bere barne bidaien egiteko eta bere geografia poetikoaren aberasteko.

Plaza honetan entzule direnetan denek ez baitituzkete zure bertso haiek ezagutzen, azaldu behar diet, izenburuak dioen bezala, otoitzak direla, orduko itsasturi irakurleei eskaintzen zenizkienak, gerta zitezkeen egoera desberdinetan, buruz buruan bezala, jainkoari kanta ziezaizkioten. Ez dut uste geroztik euskal idazle bihi batek holako otoitzik egin duen, are gutiago, marinelen arrangurak hain hunkigarriki bildu dituenik, izan den.

Horrela, *burjesa* deitzen zenuten ontzi jabearen, ontziko agintarien, maisturuaren, pilotuaren, lemazainaren, guardako marinelen, arrantzaleen, harpoilariaren, guzien eta bakoitzaren tokian aldizka emanik, modurik errealistenean agerrarazi zenituen, bidaia haietan itsas gizonek izaten zituzten esperantzak eta bereziki beldurrak.

Funsean zuhaurk *itsasturi irakurtzaileari* egin abisuan garbiki adierazi zenuen zer gisaz, eta zeure buruari zer eginkizun emanik, asmatu zenituen kopla horiek. Gogoratzen ditut:

*Hemen tiat bada othoitz batzuk hangotz formatu,
Mariñel behar duenak gogoan detzan hartu.
Ezen moment oro dituk xoll handi hirriskuak,
Non handiro baitabiltza jendeak izituak.
Mariñelen emazteak goizean tuk senhardun,
Eta titxa aldaturik, arratsean alhargun.
Orain aberats burjesa, aurkhi moian gabea,
Zeren ureko ona den haizearen pare.
Ofizio gaitzena duk ere itsasokoa,
Zeñak erraxki ahazten baitu lehorrekoa.
Nekeez berze alde duk herioa hurbilla,
Zenbat lodi baita untzi belariaren gilla.
Hartarakotz, mariñela, suplika zak Iainkoa,
Egiten dukela othoitz gaitzen ereduakoa.*

Hala-hala, liburu hartan bidaia haietako garrantzizko memento bakoitzeko ere kopla espresak idatzi zenituen: enbargatzean kantatzekoak, edo desenbargatzean, aingura altxatzean edo egoztean, belak hedatzean edo hartzean, lehorra estaltzean edo berriz agertzean, ... ezagunak dira oroz gaineratik, baleazaleentzat egin zenituenak, euskal arrantzaren historia kontatzen duten liburuetan maiz baliatu izan baitira. Alabaina, Johanes, badu bulta bat euskaldunek ez dutela gehiago balearik harrapatzen. Diote, zu bizi zinen garaian hasi zela balea hurritzen euskaldunek ehizatzen ohi zuten tokietan, horregatik gelditu baitira zure kopla haiek garai haietako lekuko eta oroigarri.

Bidaiak eta bidaia ixtorioak gustukoak ditu oroz gaineratik Aurelia Arko-
txak: urrun edo hurbil egiten direnak, aspaldikoak eta gaur egungoak, gerta-

kari liluragarriak kontatzen dituztenak edo egunorozko bizi-xehetasun arruntentak biltzen dituztenak. Haren irudimenak hitza eta begia, belarria ere bai batzuetan, zerbitzari dituelarik, haietan aurkitzen ditu olerki eta gogoeta gaiak. Aste guzietan haien berri badugu *Berria* deritzan egunkariko *Maratila* izeneko kroniketan, eta halaber haien oihartzun zuzena ere aurki dezakegu *Septentrio* izenburuko haren liburuan, honetan Marco Poloren amets salatu gabeak agertu ondoan, euskaldun mariñelek Ternuako aldean utzirikako hatzen ondotik ibilarazten baikaitu, Piarres Detcheverry Dorrek euskararatu Martin de Hoyarçabalen *Nabigazioneko liburuari* jarraikiz, eta artetan –nola ez– zure koplez ere oroituz, eta haietarik batzuk bere olerkien artean sarraraziz.

Johanes, solas hauek eginik eta euskaltzain berria plazer handiz aurkezturik, orain zure uzteko tenorea hurbildu zait. Ordean, gutun hau gisa horretan bururatzera noalarik, eta bai zu, bai euskaltzainak –berria nola berri izanak– eta gainerako bertze entzuleak agurtu behar zaituztedalarik, ohartzen naiz ez dizudala batere erran zer den Euskaltzaindia, nahiz sumatzen dudan zuhaurk ere izenetik beretik asmatua dukezula euskararen zaintzea helburutzat hartua duen zerbait konpainia dela. Eta, hala da.

Oroit bide zara, zure mendean, Richelieu kardinaleak frantses mintzairari indar eta sendotasunaren emateko, erregearen gerizan akademia bat sortu baitzuen. Hala-hala egin dugu abantzu hiru mende geroago euskaldunek ere, mugaz bertze parteko herikideei esker. Gisa horretan sortu zen, duela laueta hongoita hamar bat urte, Euskaltzaindia deitzen dugun euskararen akademia, egun kide berriaren hartzeko Hendaian bildurik dagoena.

Richelieuk sortu akademia aipatu dizut, eta erran behar dizut frantses mintzairaren akademia hori beti hor baita, lehen bezala Frantziako buruzagi lehenen gerizan kokatua, ez dela hura gure adiskideetarik: han biltzen direnak letra jendeak izanagatik, hertsikeria hertsiena erakutsiz jazarri zaizkie berriki euskara bezalako mintzaireri, ez nahiz Frantziako lege testu gorenean den molderik arinenean ere ezagutuak izan daitezen. Zinez jokabide itsusia, horretaratu direnak desohoratzen baizik ez dituen.

Gogoan ditut Claudius de Rueil zure lehen liburuaren babesle izan zenari eskaini zenizkion neurtitzak, haietan goraki baitzenioen hizkuntza aniztasuna erresumaren handitasunaren marka izanik, *erregeen ohorea dela anitz mihitako sujetak izatea* (ezagutu dituzkezu hitz horiek, Johanes, zureak baitira). Eta aitzina segitzen zenuen, baizik eta, gisa horretan, Euskal Herria bezalako lurraldeetan Erregearen eginbidea dela *sujet guzien defendatzea*, zehazkiago erranik eta berriz ere zure eleak hartuz, *hizkuntza batekoak hain ungi nola bertzeak*. Ez dut ahanzten bertzalde, eskaintza-solas hartan, euskaraz, eta euskara hutsean, ari izan zintzaizkiola erregea baino estimatzenago zenuen, eta zuretzat esku handiago zuen elizako buruzagi erdaldun hari: erratearekin berearekin hitza ekintza eginez zenion adierazi ohore zela harentzat, zu hari *aharantza arrotz batez mintzatzea*.

Jakizu bada, Johannes, abantzu lau mende iragan ondoan, erregerik ez izanik ere aspaldi Frantzian, urrun gaudela zuk zuzentasunez eskatzen zenuen euskararen eta euskaldunen legezko errespetua hartzetik. Gaitzetsi zenituen euskararen gaitzerraile eta *lizuntzaileak* hor dira beti, bai hemen, bai han, gorte jendeak dabilzan tokietan. Hirigoiti zure miresle izan zenak uste izan zuen zure lehen liburuarekin euskara galtzeko xedea izan zutenak etsiturik Lapurditik urrunarazi zenituela. Ondikotz, makurrean zen, batere hemendik urrundu baziren orduan, luze gabe itzuli ere baitziren.

Aise konprenituko duzu, gisa horretan, gure konpainiari duela lau ehun urteko aitzinekorik aurkitu behar bazaio, gogokoago dugula inguru hauetako euskaltzaleek orduan moldatzen zenuten taldea izatea, bertze mintzairen alde-ra hain errespetu guti derakutsan lehen akademia hura baino. Ez dakit fedez landa euskara bera zabaltzeko eta aitzinarazteko xedea izanez, halako talde antolaturik izan zenetz egiazki Lapurdin zure garaian, edo hala uste izatea gustatzen zaigulako erraten den holakorik. Demagun izan zela, jakizu, bada, atsegin genukeela orok, eta bereziki gure kide berriak, Sarako erretorearen eta zuhauren gidaritza pean hemen orduan ustez egiten zenituzten biltzeen ondo-koa balitz Hendaiako egungo gure biltzar hau.

Ez adiorik, Johannes adiskidea, eta hemen gauden guzien partez, agur eta goraintzi Argaiñarats, Daguerre, Haramburu, Materre, eta bertze aintzindari haiei.